

Με τον ογκώδη αυτό τόμο και την προσεκτική επιμέλεια και παρουσίαση των θεατρικών κριτικών του Καραγάτση έγινε ένα μεγάλο βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση, της επιστημονικής κατάκτησης και φωτισμού του χώρου της ελληνικής θεατρικής κριτικής, που πρέπει να αρχίσει, πώς αλλιώς, με τη βιβλιογράφηση, συγκέντρωση και δημοσίευση των κειμένων. Η αρχή αυτή της διαδικασίας στάθηκε εντυπωσιακή, κι ως μην είναι ο Καραγάτσης ο πιο κορυφαίος στο είδος αυτό.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΕΤΡΑΚΟΥ

Οι θεατρικοί διαγωνισμοί (1870-1925)

Πρόλογος Β. Πούχνερ

Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1999, σελ. 494, ISBN 960-344-662-9

Ο θεσμός των δραματικών διαγωνισμών φαίνεται πως ήταν στην Ελλάδα συνυφασμένος με την ύπαρξη του ίδιου του θεάτρου, αν και δεν έπαιξε ποτέ ουσιαστικό ρόλο στη δημιουργία και καλλιέργεια μιας ποιοτικής δραματολογίας· σπάνια έργα πραγματικής αξίας βραβεύονται στους διαγωνισμούς ή έστω περνούν από τη σχετική δοκιμασία της υποβολής και κρίσης. Σημαντικός είναι όμως ο ρόλος του θεσμού για την ιστορία του θεάτρου, ως καθρέφτη των τάσεων και αξιών, που επικρατούσαν στις κρίσεις και τις επιτροπές, των επιχειρημάτων και τοποθετήσεων που αναπτύσσονται και διατυπώνονται στις σχετικές εκθέσεις της κριτικής επιτροπής, ακόμα και των αντιδράσεων των μη βραβευμένων με ενστάσεις στον Τύπο, δημόσιες απειλές, λιβέλους ή και ολόκληρες σατιρικές κωμωδίες, όπου χλευάζουν το θεσμό ή τα μέλη της επιτροπής προσωπικά. Επίσης τη σημασία της έχει η ανάλυση, θεματολογική και δραματολογική, των έργων που υποβάλλονται για κρίση, σύμφωνα με το καταστατικό του κάθε διαγωνισμού, γιατί αντικαθρεφτίζουν τις επιθυμίες και τις προσδοκίες των δραματογράφων για το «χιλιόδραμο» και τις δάφνες του Πανεπιστημίου κι εξηγούν τη θεματολογική έξαρση ορισμένου είδους της δραματογραφίας, γιατί οι διαγωνισμοί υποδαυλίζουν π.χ. την πατριωτική τραγωδία ή και τη βυζαντινή θεματολογία και δημιουργούν μια κάπως «τεχνητή» υπερπαραγωγή, η οποία δεν καθρεφτίζει πραγματικές καταστάσεις και προθέσεις. Μ' αυτή την έννοια οι δραματικοί διαγωνισμοί είναι ένα σύνθετο πολιτισμικό φαινόμενο, που δεν ενδιαφέρει μόνο την ιστορία του θεάτρου και του δράματος, αλλά και την ιστορία της λογοτεχνίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού εν γένει.

Η μονογραφία αυτή προέρχεται από τη διδακτορική διατριβή της συγγρ. Πρόκειται για συστηματική εργασία καταγραφής, αξιολόγησης και σύνθεσης όλων των πληροφοριών, εκδεδομένων και ανέκδοτων, σχετικά με τους δραματικούς διαγωνισμούς στο χρονικό διάστημα 1870-1925· η εργασία αποτελεί μια φυσική συνέχεια της διδακτορικής διατριβής του Παν. Μουλλά, *Les concours poétiques de l'Université d'Athènes 1851-1877*, Αθήνα 1989, που αναλύει με παρόμοιο τρόπο το Ράλλειο και το Βουτσιναίο, που ήταν διαγωνισμοί μεικτοί. Οι πηγές, στις οποίες στηρίζονται τα συμπεράσματα, είναι οι εκθέσεις, οι κρίσεις και τα πρακτικά των

κληροδοτημάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών, πρυτανικές και άλλες λογοδοσίες, οι εκδόσεις έργων που είχαν υποβληθεί στους διαγωνισμούς, ο ημερήσιος και περιοδικός Τύπος της εποχής, τα χειρόγραφα του Λασσάνειου και Παντελίδειου στο Τμήμα Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, καθώς και χειρόγραφα στο Θεατρικό Μουσείο, στο Ε.Λ.Ι.Α. και στον Παρνασσό. Κατ' αυτόν τον τρόπο συγκεντρώθηκε ένας μεγάλος όγκος πληροφοριακού υλικού, που παρουσιάζεται επεξεργασμένο αναλυτικά στο κεντρικό κεφάλαιο της μονογραφίας, κατά δραματικό διαγωνισμό. Πρόκειται συνολικά για σχεδόν 700 έργα, που αποτελούν ένα μεγάλο μέρος της δραματικής παραγωγής της εξεταζόμενης εποχής.

Από μεθοδολογική άποψη ακολουθήθηκε μια ιστοριογραφική και ιδεολογικοκριτική μέθοδος· η συστηματική φιλολογική εξέταση περιορίζεται σ' εκείνα τα κείμενα, που έχουν δημοσιευθεί ή σωθεί σε χειρόγραφα (δεν είναι το μεγαλύτερο μέρος των κειμένων). Η επίδραση των καταστατικών άρθρων των κληροδοτημάτων, καθώς και των κριτηρίων των επιτροπών κρίσεως υπήρξε, κατά καιρούς, καθοριστική πάνω στη δραματογραφία, αν και αυτή, συν τω χρόνω, απομακρύνεται, μέσω των επιτυχιών στο πρακτικό θέατρο, από τις συντηρητικές αισθητικές προδιαγραφές των βραβείων· μόλις με τον Αβερύφειο διαγωνισμό του 1910, που είχε ως προϋπόθεση υποβολής, να έχει παιχθεί το έργο στη σκηνή, αλλάζουν τα πράγματα. Με τη συστηματική ανάλυση όλου του σχετικού υλικού (δεν είναι των δραματικών διαγωνισμών η ελληνική φιλολογία και θεατρολογία όχι μόνο γνωρίζει ένα ικανό μέρος της δραματικής παραγωγής της εποχής μέσα από τις κρίσεις πανεπιστημιακών διδασκάλων, αλλά, με δεδομένο το απόλυτο κύρος που είχε το Πανεπιστήμιο στις δεκαετίες εκείνες, γράφεται και ένα κεφάλαιο πνευματικής και πολιτισμικής ιστορίας των νεότερης Ελλάδας, όπου κωδικοποιημένη ιδεολογική καθοδήγηση (καταστατικό, κρίσεις) και πραγματική καλλιτεχνική παραγωγή συναντιούνται, διασταυρώνονται και δημιουργούν στην πνευματική ζωή ένα αντιφατικό, αλλά συγχρόνως και δυναμικό πλέγμα. Παρ' ότι ο θεσμός θεωρήθηκε σταθερά ως αποτυχία σχεδόν από τους πάντες, ωστόσο αντικαθρεφτίζει πνευματικές και ιδεολογικές ζυμώσεις, βεβαίως και τους γλωσσικούς αγώνες και τις αλλαγές στους επίσημους ιδεολογικούς προσανατολισμούς, όπως εκφράζονται με τις μετατροπές στις θεματολογικές προδιαγραφές.

Πραγματικά πρόκειται για εγχείρημα λεπτό και σύνθετο, που το διακρίνει η φιλοπονία στη συγκέντρωση των επιμέρους πηγών, η φιλέρρευνη διάθεση στην αναγκαία εξέταση μιας σειράς από ανοιχτά ζητήματα, χωρίς την επίλυση των οποίων δε θα μπορούσε να προχωρήσει η σύνθεση· εγχείρημα που απαιτεί προσοχή και νηφαλιότητα στην κριτική αντιμετώπιση των (σχεδόν πάντα «στρατευμένων») πηγών (κυρίως είναι αυτοβιογραφίες και απομνημονεύματα, αλλά και οι ίδιες οι κρίσεις, οι διαμαρτυρίες γι' αυτές κτλ.), μεθοδικότητα στην ορθή οργάνωση του υλικού και συνθετικές ικανότητες στην συνολική παρουσίαση των αποτελεσμάτων, τα οποία πρέπει να συνδέονται πάντα και με τη γενικότερη εικόνα του πολιτισμικού γίγνεσθαι στη μεταβατική εκείνη και κάθε άλλο παρά ενιαία εποχή. Εκτός τούτου η εργασία της κ. Πετράκου, από τη θεματολογία της, προκαλεί συνεχώς για σύγκριση με την ανάλογη του Παν. Μουλλά, αν και εκείνη δεν περιορίζεται στο θέατρο και κινείται σε μια εποχή πιο ενιαία από πολλές απόψεις, όπου το πρακτικό θέατρο δεν έπαιζε ακόμα σχεδόν κανένα ρόλο για τη δραματογραφία. Πρέπει να ομολογήσει κανείς ότι η κ. Πετράκου κατόρθωσε να ανταπεξέλθει με αρκετή επι-

τυχία στις αρκετά δύσκολες απαιτήσεις του θέματος, τόσο στο αναλυτικό όσο και στο συνθετικό του σκέλος. Η μονογραφία, παρά το πολύ μεγάλο βάρος του υλικού και των πηγών, διαβάζεται ευχάριστα και άνετα, πράγμα που οφείλεται και στο ευάγρο και κάπως προσωπικό ύφος της συγγρ., που παίρνει εξάλλου και θέση και δεν αποφεύγει τις προσωπικές εκτιμήσεις· αυτή η κάπως «αντι-ακαδημαϊκή» γραφή δεν ενοχλεί, γιατί η συγγρ. κινείται με άνεση και γνώση στο θέμα της, τεκμηριώνει και αποδεικνύει· ως εκ τούτου η κάπως ανάλαφρη και απλή έκφραση στα συνθετικά κεφάλαια δεν είναι παρεξηγήσιμη.

Η εργασία παρουσιάζει μια λογική οργάνωση του υλικού, που επιτρέπει και μιαν εύκολη πρόσβαση στον πληροφοριακό πλούτο που περιέχει. Η «Εισαγωγή» (σσ. 13-17) αναφέρεται στην έως τώρα πενιχρή βιβλιογραφία για το θέμα (Σιδέρης, Λάσκαρης, Βάλσας, Βαλέτας, Κασιμίπαλης, Μουλλάς, Γουνελάς), η οποία παλαιότερα αγκέστηκε σε απλουστευτικές διαπιστώσεις του τύπου «η επίδραση αυτών... υπήρξε μηδαμινή», στις διάφορες κατηγορίες πηγών που χρησιμοποιούνται, στα διάφορα στάδια της επεξεργασίας της μονογραφίας και τις δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν, και αναλύει στη συνέχεια με τρόπο συνοπτικό τα επιμέρους κεφάλαια της μονογραφίας. Το κεφάλαιο 1: «Το δράμα στους πρώτους ποιητικο-δραματικούς διαγωνισμούς: Ράλλειο και Βουτσινάιο (1851-1877)» (σσ. 19-52) συνοψίζει και παρουσιάζει εκ νέου τα συμπεράσματα του Μουλλά σχετικά με το θεατρικό μέρος του Ράλλειου και του Βουτσιναίου Διαγωνισμού. Ξεκινάει με το Ράλλειο: μετά από την ανάλυση του καταστατικού ακολουθούν τα βιογραφικά του ιδρυτή, η πνευματική του πορεία κτλ.: ακολουθεί η ανάλυση των διαγωνισμών 1851-1860 κατά έτος, με την αναγραφή των τίτλων των δραματικών έργων μαζί με σύντομους χαρακτηρισμούς και με παράθεση των συμπερασμάτων των κριτών. Σε ορισμένα έτη, ανάλογα με τη σπουδαιότητα των έργων που έχουν υποβληθεί, ο σχολιασμός είναι εκτενέστερος. Με την ίδια διάρθρωση παρουσιάζεται και ο Βουτσινάιος, που ήταν και πολύ πιο σπουδαίος (υποβλήθηκαν και κρίθηκαν συνολικά 135 έργα, από αυτά μόνον 7 βρήκαν το δρόμο τους στη σκηνή). Ενώ το πρώτο κεφάλαιο έχει συνδετικό χαρακτήρα, το δεύτερο, «Οι δραματικοί διαγωνισμοί από το 1875 ως το 1925: Η σχέση τους με τα ιδεολογικά και αισθητικά ρεύματα της εποχής τους» (σσ. 53-81), αποτελεί εισαγωγή, γενική, πολιτική και πνευματική, στον κύριο κορμό της εργασίας· χωρίζεται σε τρία υποκεφάλαια: «Από τα χρόνια του Όθωνα στον Τρικούπη», «Από τον Τρικούπη στο Βενιζέλο: 1875-1910» και «Η εποχή του Βενιζέλου». Το τρίτο κεφάλαιο, «Οι δραματικοί διαγωνισμοί και το θέατρο» (σσ. 83-129) συνδέει τους διαγωνισμούς με τη θεατρική ιστορία της εποχής. Χωρίζεται και αυτό σε τρία υποκεφάλαια, που ακολουθούν χρονολογική σειρά: «Στο τέλμα του Ρομαντισμού: 1870-1889», «Η κρίσιμη καμπή: 1889-1900» και «Ο εκσυγχρονισμός: 1900-1925». Σ' αυτά μια σειρά από ψηφίδες συνθέτουν ένα μοσαϊκό για τα θεατρικά πράγματα στην εκτενή αυτή εποχή των 50 χρόνων, όπου κυριαρχούν περισσότερο οι μετασχηματισμοί παρά τα αμετάβλητα και σταθερά στοιχεία. Με τη δειγματοληπτική αυτή μέθοδο, που τελικά διαμορφώνει ένα καλειδοσκόπιο των γεγονότων, η κ. Πετράκου αποδεικνύει πως διαθέτει συνθετικές ικανότητες.

Το κεφάλαιο 4: «Οι διαγωνισμοί» (σσ. 131-406) αποτελεί τον κύριο κορμό της εργασίας και εμφανίζει διαφορετική διάρθρωση, δηλαδή κατά διαγωνισμό. Στην αρχή δίνονται πληροφορίες για τους αγωνοθέτες και χορηγούς, το καταστατικό

και τις προδιαγραφές υποβολής· ύστερα αναλυτικά κατά έτη τυχόν αλλαγές των καταστατικών, τα δραματικά έργα που υποβλήθηκαν (με σύντομο χαρακτηρισμό, από τις εκθέσεις), χωρισμένα σε τραγωδίες και κωμωδίες, μονόπρακτα κτλ., ύστερα τα αποτελέσματα του διαγωνισμού, σχόλια και οι διενέξεις που ακολουθούν συνήθως, αποσπάσματα από τις εκθέσεις ή από τον Τύπο σχετικά με τα έργα ή το θεσμό και την πορεία του γενικότερα. Οι διαγωνισμοί και τα έτη που παρουσιάζονται με αυτόν τον αναλυτικό τρόπο είναι: «Ολύμπια» 1859, 1870, 1875, 1888, «Οικονόμειος» 1873, 1874, 1876, 1879, «Νικοδήμειος» 1874-76, «του Παρνασσού» 1874, 1876, 1877, 1902 (μονόπρακτα), «Λασσάνειος» 1889, 1891, 1896, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1910, «Παντελίδειος» 1906, 1907, 1908, «Αβερώφειος» 1910, 1913, 1915, 1918, 1920, 1922, 1924, 1926, «Ρετσίνοιος» 1895, «του Συλλόγου των Φιλολόγων» 1896, «του Ελληνισμού» 1901, «Ροτσίδειος» 1913, «της Εταιρείας Ελλήνων Θεατρικών Συγγραφέων» 1913, 1914, 1915, 1917. Εκτός από τις κρίσεις καταγράφεται και η απήχηση που είχαν έργο και κρίση στη δημοσιότητα, τυχόν παραστάσεις και άλλα σχόλια. Η ποιότητα της εργασίας έγκειται κυρίως στο λεπτομερειακό σχολιασμό προσώπων και πραγμάτων, έργων και κρίσεων, γιατί προσφέρει κατ' αυτόν τον τρόπο πολύτιμα στοιχεία για μια πληρέστερη μελλοντική συγγραφή της ιστορίας του ελληνικού θεάτρου στο 19^ο και στην αρχή του 20^ο αιώνα.

Το κεφάλαιο 5 αφιερώνεται στα συμπεράσματα: «Επίμετρο» (σσ. 407-423), όπου η συγγρ. προσπαθεί να δώσει, όσο αυτό είναι δυνατό, μια σφαιρική εικόνα για την τύχη/αποτυχία του θεσμού, ο οποίος ωστόσο επηρέαζε καταλυτικά τα θεατρικά πράγματα στο χρονικό διάστημα 1870-1925· ιδίως με τον τελευταίο Λασσάνειο και την εκπονή του Παντελίδειου (1908-1910) αλλάζει η λειτουργικότητα των διαγωνισμών· με την ίδρυση του Αβερώφειου (1910) ο θεσμός γίνεται περισσότερο πραγματικός καθρέφτης της θεατρικής ζωής. Οι διαμάχες γύρω από τη βράβευση/μη βράβευση διάφορων έργων, η προσκόλληση ειδικών μέτρων δραματογράφων στους διαγωνισμούς, για να αποσπάσουν επανειλημμένως βραβεία, καθώς και η αποτροφή μεγάλων θεατρικών συγγραφέων προς το θεσμό, συμβάλλουν σε μια πληρέστερη εικόνα της δυναμικής των θεατρικών πραγμάτων της εποχής, αλλά και της πολιτισμικής ιστορίας της Ελλάδας, γιατί κυρίως οι πανεπιστημιακοί διαγωνισμοί είχαν μεγάλο κοινωνικό κύρος. Ακολουθεί «Κατάλογος των έργων που υποβλήθηκαν στους διαγωνισμούς» (σσ. 425-443) σε αλφαβητική σειρά, με σύντομο γραφία του διαγωνισμού. Επίσης «Κατάλογος χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης» (σσ. 445-454) κυρίως για το Λασσάνειο και τον Παντελίδειο, παρόμοιοι κατάλογοι του Θεατρικού Μουσείου, του Ε.Λ.Ι.Α. και του Παρνασσού. Η εργασία τελειώνει με μian εμπειρισταωμένη βιβλιογραφία (σσ. 455-478) με τα εξής τμήματα: Ιστορία και Ιστορία της λογοτεχνίας, Μελέτες και ιστορικά θέατρου, Εργασίες και μελέτες σχετικές με τους διαγωνισμούς, Βιογραφίες και απομνημονεύματα, Άρθρα και μελέτηματα, Εκθέσεις, κρίσεις και πρακτικά, Πρωτανικές και άλλες λογοδοσίες, Εκδόσεις έργων που υποβλήθηκαν στους διαγωνισμούς, καθώς και με ένα λεπτομερειακό ευρετήριο ονομάτων και όρων (σσ. 479-494).

Και ο πρόλογος του υποφαινόμενου τελειώνει ως εξής: «Παρά το πολύ μεγάλο βάρος του υλικού, η εργασία διαβάζεται ευχάριστα και άνετα, πράγμα που οφείλεται και στο ευάγωγο και προσωπικό ύφος της συγγραφώς, που παίρνει εξάλλου και θέση και δεν αποφεύγει τις προσωπικές εκτιμήσεις. Αυτή η κάπως “αντι-ακα-

δημαϊκή” γραφή δεν ενοχλεί, γιατί η μελετήτρια κινείται με άνεση και γνώση στο θέμα της, τεκμηριώνει και αποδεικνύει, διατηρώντας ωστόσο μια κάπως ανάλαφρη και απλή έκφραση. Με το ευχάριστο ύφος που έχει επιλεγεί, αποτελεί ελκυστικό ανάγνωσμα... Αποτελεί μια εργασία συνθετική και μεθοδική, η οποία θα συμβάλει αποφασιστικά σε μια καλύτερα τεκμηριωμένη εικόνα των θεατρικών πραγμάτων στο σημαντικό χρονικό διάστημα 1870-1925. Εξαντλητική στο θέμα της, θα καταλάβει εξέχουσα θέση στην κατά τα άλλα ισχνή βιβλιογραφία για τους θεατρικούς διαγωνισμούς, τους οποίους οι παλαιότεροι ιστοριογράφοι του νεοελληνικού θεάτρου θεωρούσαν ανάξιους λόγου και προσοχής. Η εργασία της Κυριακής Πετράκου αποτελεί έργο μόχθου και συστηματικότητας, αλλά και ευαισθησίας, κριτικής οξύνουιας και συνθετικότητας, η οποία προάγει σαφώς και με τρόπο υπεύθυνο τη θεατρική έρευνα σ’ ένα συγκεκριμένο τομέα» (σσ. 12 εξ.).

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΜΑΡΙΚΑ ΘΩΜΑΔΑΚΗ

Θεατρικός αντικατοπτρισμός. Εισαγωγή στην παραστασιολογία
Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1999, σελ.141, μερικά σχήματα, ISBN 960-344-633-5

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ

Σημειολογικές προσεγγίσεις του θεατρικού φαινομένου.
Θεωρία και Κριτική Ανάλυση της Σύγχρονης Θεατρικής Πρακτικής
Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1999, σελ. 313, 80 εικ. μερικά σχήματα, ISBN 960-344-648-3

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΠΕΦΑΝΗΣ

Το Θέατρο και τα Σύμβολα.
Διαδικασίες Συμβόλισης του Δραματικού Λόγου.
Πρόλογος Ιάκωβου Καμπανέλλη
Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα 1999, σελ. 518, 10 εικ., μερικά σχήματα,
English summary, ISBN 960-344-658-0

Ο εκδοτικός οίκος «Ελληνικά Γράμματα» πραγματοποιεί τελευταία μεγάλα ανοίγματα στο χώρο της Θεατρολογίας. Και οι τρεις μονογραφίες, που ασχολούνται με τη θεωρία του θεάτρου, είναι ενταγμένες σε μια σειρά «Η Τέχνη του Θεάματος» που διευθύνει ο Δημήτρης Τσατσούλης και στην οποία έχουν συμπεριληφθεί και άλλες εργασίες. Επίσης, και εκτός της σειράς αυτής, έχουν δημοσιευτεί από τον εκδοτικό οίκο και άλλες θεατρολογικές εργασίες, που αφορούν την ιστορία και τη θεωρία του νεοελληνικού θεάτρου. Και οι τρεις αυτές μονογραφίες δείχνουν εν μέρει κοινές τάσεις: 1) ότι η εποχή της άρθρωσης αυτόνομου ελληνικού θεωρητικού λόγου για το θέατρο περνάει σιγά σιγά από μια αρχική φάση απόλυτης εξάρτησης από το εξωτερικό σε δικούς της δρόμους και προβληματισμούς, 2) ότι με το τέλος της αναγκαστικής ισχύος των φορμαλιστικών κι άκαμπτων συστημάτων θεώρησης και «δαμασμού» του θεατρικού φαινομένου, που σε μια